

Pahentaako nimi pääoman?

JUSSI LINNAMO

YTL

Sosiaalinen pääoma. Käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa. Toimittaneet Jouko Kajanoja ja Jussi Simpura. VATT-julkaisuja 24. Helsinki 1998. 106 s.

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus ja Sosiaalipoliittinen yhdistys järjestivät 24.11.1997 seminaarin, jossa eräät taloustieteilijät ja muut yhteiskuntatieteilijät keskustelivat sosiaalisen pääoman käsitteestä ja sen merkityksestä ja operationaalisoinnista. Käsitettä ei ole keksitty Suomessa, vaan Maailmanpankki on saattanut sen yleiseen tietoisuuteen useissa julkaisuissaan tällä vuosikymmenellä. Taloudelliseen tutkimukseen on tuotu jojo uusi nimi tai uusi käsite kuvaamaan ja selittämään sitä *ceteris paribus*-maailmaa, jonka perinteellinen kansantaloustiede olettaa implisiittisesti annetuksi. Tätä kysymystä pohti 12 tutkijaa antaen monenlaisia vastauksia.

Puristisessa klassisessa ja neoklassisessa kuvauksen maailmassa ainoa relevantti informaatio on tieto hinnoista nimenomaan markkinahinnoista. Kuluttajilla on tietenkin preferenssejä, mutta niiden olemassaolosta saadaan tietoa vain hintamekanismin välityksellä. Tuotannos-

sa on valittavana erilaisia tekniikoita, joissa käytetään eri suhteissa tuotannontekijöitä, niinkään hintamekanismiin luottaen. klassisen ja staattisen analyysin avulla ei selitetä, muuttuvatko preferenssit ajan mittaan vai onko hintamekanismin lisäksi jotain muuta keinoa vaikuttaa valittavaan tekniikkaan. klassinen taloustiede kertoo taloudellisista yrityksistä vain, että niitä on paljon ja ne ovat toisistaan riippumattomia. Kun hintojen lisäksi analyysissä havaittavia asioita ovat ainoastaan hyödykkeiden ja kuluttajien määrät, ei ole ihmeteltävää, että jotkut pitävät kansantaloustiedettä kovana ja todellisuutta liiaksi pelkistävänä tieteenä.

Esteetikko *John Ruskin* kutsui kansantaloustiedettä 1800-luvun lopulla nimellä *dismal science*. Erilaisia kansantalouksia, talousalueita tai yrityksiä keskenään vertaileva tutkimus on esittänyt useita selvityksiä, jotka ovat maa, työn, ja pääoman sekä niiden hintasuhteiden lisäksi tuoneet selittäviksi tekijöiksi muitakin muuttujia. Esille tuotujen uusien käsitteiden heikkoutena on kuitenkin ollut niiden vähäinen operationaalisuus. Se on johtanut siihen, ettei ilmiötä ole joko lainaan mitattu, sitä on mitattu vain on/ei -luttuvuuskin tai mittaukseen on käytetty heikosti valideja mittareita.

Jos jätämme protestanttisuuden ja kapitalismin hengen ja muut henkimääilman asiat selittävien tekijöiden ulkopuolelle, on taloudessa ja muussa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa tuotu esille erilaisia tasoja ja tiloja, jotka on tulkittava varantokäsitteiksi. Tällaisia ovat tiedon taso eli inhimillinen pääoma, erottautumisen kyky eli kulttuurinen pääoma, ympäristö tila eli luontopääoma ja nyt esillä oleva sosiaalipääoma. Sosiaalinen pääoma koostuu muun muassa yhteiskunnan toimintasäännöistä, näitä sääntöjä välittävistä verkostoista ja yhteiskunnan jäsenten luottamuksesta sääntöjen pitävyyteen. Voidaan arvella, että näillä varannoilla on vaikutus yhteiskunnan hyvinvointiin tai suoranaisesti SNA:n avulla ja sen mittayksiköin mitattavaan taloudelliseen kasvuun.

Kaikkia edellämainittuja asioita on haluttu nimittää pääomiksi. Ne eroavat laadullisesti ihmisten tekemästä pääomasta eli koneista ja laitteista, talo- ja maarakennuksista sekä varastoista. Jotta näitä "uusia" pääomia voitaisiin verrata klassiseen "vanhaan" pääomaan, pitäisi ainakin seuraavien määritelmänluonteisten ehtojen täytyttyä: 1. pääoma on varanto, joka on aina tarvittaessa käytössä, 2. pääoma on akkumuloitavissa jonkinlaisin mekanismein, 3. pääoma on kuluva tai häviävää ja 4. pääoma tuottaa mitattavissa olevaa tuloa.

Kaikki seminaariin osallistuneet olivat yksimielisiä siitä, että ainakin erää "uusiksi" pääomiksi luokitellut ilmiöt täyttävät annetut ehdot. Uusi inhimillinen tieto on varanto, joka on käytettävissä. Sitä akkumuloidaan oppi- ja tutkimuslaitoksissa, kirjastoissa ja informaatiojärjestelmissä sekä työpaikalla. Se kuluu käyttämättömänä ja vanhenee. Sillä on kyky tuottaa tuloja. Inhimillisen pääoman hankintakustannukset ilmenevät julkisina ja yksityisinä opetus-, tiede- ja kulttuurimenoina. Tiedon hankintakustannusten ja tulonluontikyvyn välinen

regressiosuhde on selvä, vaikkakaan ei vakio. On olemassa mahdollisesti suorastaan negatiivismerkistä tietoon liittyvää inhimillistä pääomaa. Huu-haa -tiedosta ja vanhentuneesta tiedosta, josta pidetään itsepäisesti kiinni on vain haittaa. Inhimillisen tietopääoman operationaalisuus ja arvotettavuus ovat kohtalaisen hyvät.

Ranskalaisen sosiologin *Pierre Bordieun* esille ottama kulturelli pääoma eli erottautumisen kyky (*distinction*) on jo määritelmän mukaan niukkuusvaranto. Vain huiput voivat erottautua, mutta he ovat tietenkin harvinaisia. Erottutumiskykyä voidaan lisätä, sitä ilmaisevat muodit vanhenevat, mutta kaikki *distinktiokyvyt* eivät tuo tuloja. Esimerkiksi Suomessa graffitimaalauksen kulttuurivarannot ovat melkoisia, mutta eivät ne juuri kansantuloa lisää. Tämän pääomakäsitteen operationaalisuus ja arvotettavuus ovat heikonpuoleiset.

Luontopääomaan kuuluvat luonnonvarat, mutta ennenkaikkea se on rakennetun tai rakentamattoman ympäristön hygieeniset, patologiset, ekologiset ja esteettiset näkökohdat arvottava tila. Luonnonvarojen määrän mittaaminen on useasti helppoa, mutta niiden arvottaminen on vaikeata. Luonnonvara on saatava ihmisen tekemän pääoman ja työn avulla markkinoiden hinnoiteltavaksi. Osaa luonnonvaroista ei juuri pystytä täsmällisesti määrittämään enempää kuin hinnoittamaan. Mikä on esimerkiksi napojen yllä olevan otsonikerroksen arvo? Esteettiset ympäristövarannot ovat kulttuurisidonnaisia, mutta kulttuuristakin riippumatta jet-set -kaupunginosan hehtaari voittaa aina hinnassa kaatopaikan laidalla olevan hökkelislummin hehtaarin. Luontopääoman varantoja on pyritty arvioimaan ympäristön ennallistamis- tai ylläpitokustannusten avulla. Tästä syystä joidenkin luontopääoman varantojen arvo voi olla negatiivinen. Kaikki ympäristövarannot kuluvat. Eräät esteettisesti arvostetut

luontopääomat voivat olla omistajilleen kuluja tuottavia, mutta muille ulkoisvaikutuksien kautta mielihyvää tuottavia. Tällaisesta olkoon esimerkkinä ankarasti normitettu kulttuurimiljöökseksi julistettu taloryhmä tai kaupunginosa. Tämän tyyppisen varannon tulojaluva vaikutus on kiistanalainen. Luontopääomaa voidaan operationalisoida osittain ja sen arvottaminen onnistuu ainakin yhtä hyvin kuin julkisesti omistetun, ihmisten rakentamaan pääomaan kuuluvan infrastruktuurin.

Sosiaaliseen pääomaan kuuluvat muodollisten lakien ja muiden yleisesti hyväksytyjen käyttäytymissääntöjen noudattaminen, selkeät omistussuhteet, pitävät sopimukset sekä korruption poissaolo. Ne edellyttävät hyvää hallintointia, yhteiskunnan koheesiota ja vääryyksiin reagoimaan kykenevää kansalaisyhteiskuntaa. On ymmärrettävä, ettei yleisesti kansalaistottelematon yhteiskunta, jossa lakeja ei kunnioiteta, kasvata kansantuotetta. Yhteiskunnissa, joissa omistussuhteet eivät pidä, ei investoida sanottavasti. Sopimuksiaan pitämättömissä yhteiskunnissa kaupankäynnin transaktiokustannukset ovat suuret. Sosiaalisen pääoman puutetta luonnehtii joko anarkia ja normittomuus. Normittomuutta torjutaan joko poliisi-, vartiointi- ja turvallisuuspalveluja tuottaen tai hyväksyen jokamiehen laajan aseenkanto-oikeuden. Useat hyväksyvät ajatuksen, että sosiaalipääoma edistää taloudellista kasvua ja sen puuttuminen vähentää sitä. Kaikissa arvoستelta- van kirjan artikkeleissa on tätä väittämää vahvistavia tutkimuksia. Sosiaalinen pääoma on epäilemättä varanto. Useat myöntävät, että sosiaalinen pääoma voi rapautua eli siitä on siis pakko tehdä poistoja. Tiedetään niinkään, että sosiaalinen pääoma voi hävitä. Sosiaalisen pääoman operationalisointi on hankalaa. Siitä on pyritty tekemään erilaisia luottamus- ja osallistumisindeksejä, joissa kuitenkin on erinomai-

sen vaikeata laatia mittayksiköitä ja niiden puutteiden takia painottaa indeksin osia. Vielä hankalampaa on tietenkin arvottaa sosiaalisen pääoman osatekijöitä. Mikä voisi olla hyvän rikos- tai sopimusoikeusjärjestelmän hinta? Millä budjettitoimella lisättäisiin kansalaisten välistä koheesiota? Ei siis ole ihme, että sosiaalisen pääoman käsite ja merkitys keskusteluttaa.

Tiedontaso, odotukset tai ympäristötilinpito olivat kolmisenkymmentä vuotta sitten taloustieteissä tuntemattomia käsitteitä. Nyt käytävä keskustelu ei ole vielä lainkaan koskenut sitä, ovatko inhimillinen, kultturellinen, luonto- ja sosiaalinen pääoma toisiaan täydentäviä vai keskenään korvattavissa olevia ilmiöitä. Niin ikään ei tietääkseni ole missään pohdittu, voivatko jotkut "uuden" pääoman lajit korvata jotakin vanhasta ihmisten tekemästä pääomasta.

Käydyssä keskustelussa tuntuu olleen useita tasoja. Vähiten minua kiinnosti väittely siitä, kuka saa käyttää sosiaalisen pääoman käsitettä. Esiteltävässä teoksessa Sheffieldin yliopiston professori *Bob Deacon* tuntuu olevan kovasti huolissaan siitä. Hän pelkää, että Maailmanpankki, IMF ja WTO kovan linjan ekonomistihaukkoina profanoivat koko käsitteen ja siten julkistavat sen tiedonarvoltaan mitättömäksi. Hänen mielestään asian edelleen ajo pitäisi jättää YK-järjestelmän kyyhkyille eli ILO:lle, UNICEF:lle ja WHO:lle. Omasta puolestani en usko tällaisen tutkimuskiellon siunaussellisuuteen.

Reijo Väärälällä on hieman samanlainen lähtökohta, hän pelkää puolestaan kotimaan valtiovarainministeriötä ja epäilee, etteivät valtavirran ekonomistit lähde edes availemaan uuden käsitteen tuomia vaikeuksia. Tällöin ollaan jo yhteiskuntapolitiikan retoriikassa. Monet kirjoittajat esittävät epäilynsä siitä, että hyvinvointivaltiota puolustavat ekonomistit tuovat uuden ja sievän käsitteen eli sosiaalisen pää-

oman argumenttinsa houkutuslintuna keskusteluun. Tämän tulkinnan mukaan kovan linja markkinatalouden ystävät joutuvat vaikeuksiin, jos heidän on hyväksyttävä sosiaalinen pääoma tuloja tuottavana varantona eikä vain yhteiskunnallisena kulueränä. Retoriikka pukee mielestäni talouspolitiikkaa, ei sen tutkimusta.

Ekonomisteina *Reino Hjerpe* ja *Jaakko Kiander* korostavat keskustelun ja tutkimuksen alkuvaihetta. Käsite ei ole vielä valmis budjetin kvantitatiivisiin perusteluihin. Jollei sosiaalisen pääoman käsitettä pystytä suuremmissa määrin operationalisoimaan ja sitä kautta teke-

mään mittauskelpoiseksi, juututaan asiassa epäpääjuupas -väittelyyn. Se on hedelmätöntä. Sen sijaan eräiden kirjoittajien huoli koko käsitteen nimestä ja sen käytöstä ei ratkea suomalaisella kielialueella. On korkeammassa kädessä eli anglosaksien suussa, käytetäänkö ilmiötä nimeä pääoma vai ei. Suomenkielessä sosiaalipääoma ei pääoman nimeä pahenna. Ilmiötä on yhä tutkittava.

Kiitos VATTille siitä, että ilmiö tehtiin tutuksi suomenkielellä.